

7.1 Αυτό που συνέβη στα στρατόπεδα συγκέντρωσης υπερβαίνει σε τέτοιο βαθμό τη δικαιοκίνητη έννοια του εγκλήματος, ώστε συχνά παραλείφθηκε απλώς να ληφθεί υπόψη η ειδική δικαιο-πολιτική δομή εντός της οποίας έλαβαν χώρα αυτά τα γε-γονότα. Το στρατόπεδο είναι μόνο ο τόπος όπου συντελέστηκε η πιο απόλυτη *conditio inhumana* [απάνθρωπη κατάσταση] που εμφανίστηκε ποτέ πάνω στη γη: σε τελική ανάλυση, αυτό είναι που μετρά τόσο για τα θύματα όσο και για τους μεταγενέστερους. Εμείς εδώ θα ακολουθήσουμε σκοπίμως και με αποφασιστικότητα την αντίστροφη κατεύθυνση. Δεν θα συναγάγουμε τον ορισμό του στρατοπέδου από τα γεγονότα που συνέβησαν εντός του, αλλά, απεναντίας, θα θέσουμε μάλλον ερωτήματα, όπως: τι είναι ένα στρατόπεδο, ποια είναι η δικαιο-πολιτική δομή του, γιατί κατέστη εφικτό να λάβουν χώρα εντός του παρόμοια γεγονότα; Αυτό θα μας οδηγήσει να αντιμετωπίσουμε το στρατόπεδο όχι ως ένα ιστορικό γεγονός και ως μια ανωμαλία που ανήκει στο παρελθόν (αν και, ενδεχομένως, ακόμη και σήμερα αυτό επιβεβαιώνεται), αλλά, κατά κάποιον τρόπο, ως μια κρυφή μήτρα και νόμο του πολιτικού χώρου εντός του οποίου εξακολουθούμε να ζούμε.

Οι ιστορικοί διερωτώνται αν η πρώτη εμφάνιση των στρατοπέδων θα πρέπει να εντοπιστεί στα *campos de concentraciones* που δημιούργησαν οι Ισπανοί στην Κούβα το 1896, για να καταστείλουν την εξέγερση του πληθυσμού της αποικίας, ή στα *concentration camps* στα οποία οι Άγγλοι στις αρχές του 20ού αιώνα στοιβάζαν τους Μπόερς τον έναν πάνω στον άλλον εκείνο που μας ενδιαφέρει εδώ είναι ότι, σε αμφότερες τις περιπτώσεις, έχουμε να κάνουμε με μια επέκταση σε ολόκληρο τον πληθυσμό των πολιτών μιας κατάστασης εξαίρεσης η οποία συνδεόταν με έναν αποικιακό πόλεμο. Με άλλα λόγια, τα στρατόπεδα γεννιούνται όχι από το τακτικό δίκαιο (και ασφαλώς σε καμία περίπτωση, όπως ίσως κάποιος θα μπορούσε να πιστέψει, δεν γεννιούνται από έναν μετασχηματισμό και μια εξέλιξη του σωφρονιστικού δικαίου), αλλά από την κατάσταση εξαίρεσης και από τον στρατιωτικό νόμο. Αυτό γίνεται πιο προφανές στα ναζιστικά στρατόπεδα, για την προέλευση και το δικαιο-καθεστώς των οποίων έχουμε στη διάθεσή μας πλήθος τεκμηρίων. Είναι γνωστό πως η δικαιοκίνητη βάση του εγκλεισμού στα στρατόπεδα συγκέντρωσης δεν ήταν το κοινό δίκαιο, αλλά η *Schutzhaft* (κυριολεκτικώς: προστατευτική φύλαξη), ένας δικαιοκίνητος θεσμός προσωικής προέλευσης, τον οποίο οι γερμανοί νομικοί ταξινομούν μερικές φορές ως ένα προληπτικό αστυνομικό μέτρο, καθότι επέτρεπε να «τίθενται υπό φύλαξη» άτομα, ανεξαρτήτως οποιασδήποτε επιλήψιμης διαγωγής, αποκλειστικά και μόνο με σκοπό να αποτραπεί ένας κίνδυνος για την ασφάλεια του κράτους. Αλλά η προέλευση της *Schutzhaft* βρίσκεται στον πρωσικό νόμο της 4ης Ιουνίου 1851 για την κατάσταση πολιορκίας, που το 1871 επεκτάθηκε σε ολόκληρη τη Γερμανία (με εξαίρεση τη Βαυαρία), και ακόμη νωρίτερα στον πρωσικό νόμο για «την προστασία της προσωπικής ελευθερίας» (*Schutz der persönlichen Freiheit*) της 12ης Φεβρουαρίου 1850. Αυτοί οι νόμοι γνώρισαν ευρύτατη εφαρμογή στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου πολέμου και των ταραχών που σημειώθηκαν στη Γερμανία μετά τη συνθήκη ειρήνης. Δεν πρέπει να λησμονούμε πως τα πρώτα στρατόπεδα συγκέντρωσης επί γερμανικού εδάφους δεν ήταν έργο του ναζιστικού καθεστώτος, αλλά των σοσιαλδημοκρατικών κυβερνήσεων, οι οποίες όχι μόνο το 1923, μετά την κήρυξη της κατάστασης εξαίρεσης, έκλεισαν σε στρατόπεδα βάσει της *Schutzhaft* χιλιάδες στρατευμένους κομμουνιστές, αλλά δημιούργησαν και στο Κότμπους-Ζήλοβ ένα *Konzentrationslager für Ausländer* [στρατόπεδο συγκέντρωσης για αλλοδαπούς] που φιλοξενούσε ως επί το πλείστον εβραίους πρόσφυγες των ανατολικών χωρών, και το οποίο, ως εκ τούτου, μπορεί να θεωρηθεί το πρώτο στρατόπεδο συγκέντρωσης για Εβραίους του 20ού αιώνα (αν και, προφανώς, δεν επρόκειτο για στρατόπεδο εξολόθρευσης).

Το δικαιοκίνητο θεμέλιο της *Schutzhaft* ήταν η κήρυξη της κατάστασης πολιορκίας ή της κατάστασης εξαίρεσης, με την αντίστοιχη αναστολή της ισχύος των άρθρων του γερμανικού συντάγματος που εγγυόταν τις προσωπικές ελευθερίες. Πράγματι, σύμφωνα με το άρθρο 48 του συντάγματος της Βαϊμάρης: «Ο πρόεδρος του Ράιχ δύναται, όταν η δημόσια ασφάλεια και η τάξη διαταράσσονται σοβαρώς ή απειλούνται, να λάβει τις αναγκαίες αποφάσεις για την αποκατάσταση της δημόσιας ασφάλειας, εν ανάγκη με τη βοήθεια των ενόπλων δυνάμεων. Προς τούτο δύναται να αναστείλει προσωρινώς (ausser Kraft setzen) τα θεμελιώδη δικαιώματα που εμπεριέχονται στα άρθρα 114, 115, 117, 118, 123, 124 και 153». Από το 1919 μέχρι το 1924, οι κυβερνήσεις της Βαϊμάρης κήρυξαν επανειλημμένως την κατάσταση εξαίρεσης, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις διήρκεσε μέχρι και 5 μήνες (για παράδειγμα, από τον Σεπτέμβριο του 1923 μέχρι τον Φεβρουάριο του 1924). Όταν οι ναζί κατέλαβαν την εξουσία και, στις 28 Φεβρουαρίου 1933, εξέδωσαν το *Verordnung zum Schutz von Volk und Staat*, [διάταγμα για την προστασία του λαού και του κράτους] το οποίο ανέστειλε επί αόριστον τα άρθρα του συντάγματος που αφορούσαν την προσωπική ελευθερία, την ελευθερία της έκφρασης και του συναθροίζεσθαι, το απαραβίαστο της οικογενειακής εστίας και το απόρρητο της αλληλογραφίας και των τηλεφωνικών συνδιαλέξεων, υπ' αυτή την έννοια, δεν ακολουθούσαν πα-ρά μια πρακτική η οποία είχε παγιωθεί από τις προηγούμενες κυβερνήσεις.

Εντούτοις, υπήρχε μια σημαντική καινοτομία. Το κείμενο του διατάγματος που, από δικαιοκίνητη άποψη, θεμελιωνόταν υπορητίως στο άρθρο 48 του έως και τότε ισχύοντος συντάγματος και αναμφιβόλως ισοδυναμούσε με κήρυξη της κατάστασης εξαίρεσης («Τα άρθρα 114, 115, 117, 118, 123, 124 και 153 του συντάγματος του γερμανικού Ράιχ», διαβάζουμε στην πρώτη παράγραφο, «αναστέλλονται μέχρι νεωτέρας διαταγής») δεν περιείχε, όμως, σε κανένα σημείο την έκφραση

Ausnahmezustand (κατάσταση εξαιρέσεως). Πράγματι, το διάταγμα έμεινε σε ισχύ μέχρι το τέλος του Τρίτου Ράιχ, το οποίο, υπό αυτήν την έννοια, πολύ εύστοχα χαρακτηρίστηκε ως «μια νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου που διήρκεσε 12 χρόνια». " Ως εκ τούτου η κατάσταση εξαιρέσεως παύει να αναφέρεται σε μια εξωτερική και προσωρινή κατάσταση πραγματολογικού κινδύνου και τείνει να ταυτιστεί με τον ίδιο τον κανόνα. Οι εθνικοσοσιαλιστές νομικοί είχαν σε τέτοιο βαθμό επίγνωση της ιδιαίτερης φύσης της κατάστασης, ώστε, καταφεύγοντας σε μια κάπως παράδοξη έκφραση, την ορίζουν ως «μια ηθελημένη κατάσταση εξαιρέσεως» (*einen gewollten Ausnahmezustand*). «Μέσω της αναστολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων», γράφει ο Werner Srohr, ένας νομικός που βρισκόταν κοντά στο καθεστώς, «το διάταγμα δίνει σάρκα και οστά σε μια ηθελημένη κατάσταση εξαιρέσεως ενόψει της εγκαθίδρυσης του εθνικοσοσιαλιστικού κράτους».

7.2 Η σημασία αυτού του συστατικού δεσμού μεταξύ κατάστασης εξαιρέσεως και στρατοπέδου συγκέντρωσης δεν θα πρέπει να υποτιμηθεί για μια ορθή κατανόηση της φύσης του στρατοπέδου. Η «προστασία» της ελευθερίας, που τίθεται υπό αμφισβήτηση στη *Schutzhaft*, είναι, κατά ειρωνεία της τύχης, προστασία εναντίον της αναστολής του νόμου που χαρακτηρίζει την κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Η καινοτομία σε σχέση με το παρελθόν έγκειται στο γεγονός ότι αυτός ο θεσμός αποσυνδέεται από την κατάσταση εξαιρέσεως πάνω στην οποία θεμελιωνόταν και αφήνεται σε ισχύ στη φυσιολογική κατάσταση. *Το στρατόπεδο είναι ο χώρος που ανοίγεται, όταν η κατάσταση εξαιρέσεως αρχίζει να καθίσταται ο κανόνας.* Σε αυτό, η κατάσταση εξαιρέσεως, που ήταν ουσιαστικά μια πρόσκαιρη αναστολή της έννομης τάξης βάσει μιας πραγματολογικής κατάστασης κινδύνου, αποκτά τώρα μια μόνιμη χωρική δομή, η οποία όμως, ως τέτοια, παραμένει σταθερά εκτός της κανονικής τάξης. Όταν, τον Μάρτιο του 1933, ταυτοχρόνως με τους εορτασμούς για την εκλογική νίκη του Hitler στην καγκελαρία του Ράιχ, ο Himmler αποφάσισε να δημιουργήσει στο Νταχάου ένα «στρατόπεδο συγκέντρωσης για πολιτικούς κρατούμενους», η διεύθυνσή του ανατέθηκε αμέσως στα SS και, μέσω της *Schutzhaft*, ετέθη εκτός των κανόνων του ποινικού και σωφρονιστικού δικαίου, με τα οποία ούτε τότε ούτε και ποτέ άλλοτε στη συνέχεια είχε σχέσεις. Παρά την πληθώρα, συχνά αντιφατικών μεταξύ τους, εγκυκλίων, οδηγιών και τηλεγραφημάτων, διά των οποίων, μετά το διάταγμα της 28ης Φεβρουαρίου, τόσο οι κεντρικές αρχές του Ράιχ όσο και εκείνες των μεμονωμένων *Länder* φρόντισαν επιμελώς να διατηρήσουν την εκτέλεση της *Schutzhaft* στη μεγαλύτερη δυνατή αοριστία, η απόλυτη ανεξαρτησία της από κάθε δικαστικό έλεγχο και από κάθε αναφορά στη φυσιολογική δικαιοσύνη επαναβεβαιωνόταν και διαφυλασσόταν αδιαλείπτως. Σύμφωνα με τις νέες αντιλήψεις των εθνικοσοσιαλιστών νομικών και συνταγματολόγων (στην πρώτη γραμμή των οποίων συναντάμε τον Carl Schmitt), οι οποίες θεωρούσαν ότι η πρωταρχική και άμεση απαρχή του δικαίου βρισκόταν στην ηγεσία και στην εντολή του *Führer*, η *Schutzhaft*, κατά τα άλλα, δεν έχρηζε δικαιοσύνης θεμελίωσης στους ισχύοντες θεσμούς και νόμους, αλλά αποτελούσε «άμεση συνέπεια της εθνικοσοσιαλιστικής επανάστασης». Για τον λόγο αυτό, στον βαθμό δηλαδή που τα στρατόπεδα δημιουργούνταν σε έναν ανάλογο ιδιόζοντα χώρο εξαιρέσεως, ο αρχηγός της *Ge-stapo* Diels μπορούσε να διαβεβαιώνει: «Δεν υπάρχει καμία εντολή ούτε κάποια οδηγία σχετικά με την προέλευση των στρατοπέδων: αυτά δεν ιδρύθηκαν ούτε θεσπίστηκαν, απλώς μια μέρα αναφύησαν (*sie wurden nicht gegündet, sie waren eines Tages da*)».

Το Νταχάου, όπως και τα άλλα στρατόπεδα που ευθύς αμέσως ήρθαν να το πλαισιώσουν (Σαξενχάουζεν, Μπούχενβαλντ, Λίχτενμπεργκ), παρέμειναν δυνητικώς πάντα σε λειτουργία: εκείνο που μεταβαλλόταν ήταν μόνο το μέγεθος του πληθυσμού τους (που, σε ορισμένες περιόδους, ιδιαίτερος το διάστημα μεταξύ 1935 και 1937, πριν αρχίσει ο εκτοπισμός των Εβραίων, είχε συρρικνωθεί στα 7.500 άτομα): αλλά το στρατόπεδο ως τέτοιο έγινε στη Γερμανία μια διαρκής πραγματικότητα. [...]

(1. το βιβλίο σε pdf: G.Agamben: *Homo sacer. Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, Scripta 2005. <http://pat61.squat.gr/2012/04/giorgio-agamben-%CF%84%CE%BF-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CF%8C%CF%80%CE%B5%CE%B4%CE%BF-%CF%89%CF%82-%CE%BD%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BD%CE%B5%CF%89%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9/> 2. “σχετικά με την κανονικότητα των στρατοπέδων συγκέντρωσης στην περίοδο της κρίσης του καπιταλισμού”: <http://crimevsocialcontrol.blogspot.gr/2012/05/blog-post.html> 3. G.Agamben: *Metropolis*. <http://www.rebelnet.gr/articles/view/Giorgio-Agamben-Metropolis/highlight:agamben>)

